

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

_____ Ельвіра ЛУЗІК

«__» _____ 2022 р

ДИПЛОМНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма «Практична психологія»

Тема: «Психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків»

Виконавець: студентка групи ПП-426 Дараган Аня Анатоліївна

Керівник: старший викладач Литвинчук Наталія Борисівна

Нормоконтролер: _____ Тамара МИХЕСВА
(підпис)

Київ 2022

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра педагогіки та психології професійної освіти
Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Практична психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Ельвіра ЛУЗІК

«__» _____ 2022 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи

Дараган Ані Анатоліївни

1. Тема дипломної роботи ««Психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків»» затверджена наказом ректора від 10.05.2022 № 487/ст.

2. Термін виконання роботи: 05.01.2022 до 24.05.2022 р.

3. Вихідні дані до роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до першого та другого розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків загальним обсягом 63 сторінки, з них обсяг основного тексту 42 сторінки, список використаних джерел нараховує 27 позицій.

4. Зміст пояснювальної записки: Вступ; Розділ 1. Теоретичний аналіз понять «конфлікт» та «конфліктна поведінка»; Висновки до першого розділу; Розділ 2. Емпіричне дослідження психологічних чинників конфліктної поведінки у підлітків; Висновки до другого розділу; Висновки; Список використаних джерел та літератури; Додатки.

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного матеріалу): таблиці, рисунки.

6. Календарний план-графік

№ з/п	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Опрацювання та реферування літератури з теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження	07.02.2022	
2	Формулювання мети, завдання досліджень. Складання попереднього плану роботи. Узгодження з керівником	21.02.2022	
3	Написання першого розділу. Подання керівникові на перевірку	04.04.2022	
4	Написання другого розділу. Подання керівникові на перевірку	16.05.2022	
5	Оформлення роботи. Подання керівникові на перевірку	20.05.2022	
6	Попередній захист дипломної роботи	26.02.2022	
7	Опрацювання зауважень і виправлення недоліків	01.06.2022	
8	Подання остаточного варіанта на кафедру для перевірки на академічну доброчесність	06.06.2022	
9	Подання дипломної роботи на рецензування	07.06.2022	
10	Захист роботи	16.06.2022	

7. Дата видачі завдання: «__» _____ 2022 р.

Керівник дипломної роботи _____

(підпис керівника)

Литвинчук Н.Б.

(П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання _____

(підпис здобувача)

Дараган А. А.

(П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків»: 63 сторінки, 9 рисунків, 4 таблиці, 27 літературних джерел, 3 додатки.

Об'єкт дослідження – конфліктна поведінка у підлітків.

Предмет – психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично визначити вплив психологічних чинників на стиль поведінки у конфліктній ситуації.

У дипломній роботі розкрито поняття «конфлікт», «конфліктна поведінка»; причини та стилі поведінки у конфліктній ситуації. Описані особливості прояву конфліктної поведінки у осіб підліткового віку. Досліджено вплив психологічних чинників на конфліктну поведінку у підлітків, серед яких було виділено такі, як агресивність, тривожність, а також стосунки з батьками, однокласниками, вчителями.

Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали дослідження можна використовувати при викладанні навчальних курсів, корекційній роботі з проблемами конфліктної поведінки у підлітків.

АГРЕСИВНІСТЬ, КОНФЛІКТ, КОНФЛІКТНА ПОВЕДІНКА, ПІДЛІТКИ, ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ, ТРИВОЖНІСТЬ

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ	9
1.1. Теоретичний аналіз понять «конфлікт» та «конфліктна поведінка» ..	9
1.2. Психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків	12
Висновки до першого розділу	16
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ	18
2.1. Зміст програми емпіричного дослідження впливу психологічних чинників на конфліктну поведінку у підлітків	18
2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів дослідження	19
2.3. Практичні рекомендації підліткам, батькам та вчителям щодо корекції конфліктної поведінки	32
Висновки до другого розділу.....	35
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	40
ДОДАТКИ	43

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Конфлікти супроводжують наше повсякденне життя. Вони є механізмом розвитку як окремої особистості, так і соціальної системи в цілому. Будь-яка особистість не здатна розвиватися безконфліктно, адже саме так людина пізнає реальність і через конфлікти вибудовує свої стосунки з оточуючими та з самою собою. Коли виникає зіткнення інтересів, думок та переконань, особистість, що відстоює власні позиції, не завжди готова враховувати інтереси інших.

Особливо гостро ця проблема постає у підлітковому віці, що є складним етапом переходу від дитинства до дорослості. Підлітковий вік супроводжується наростанням внутрішніх суперечностей розвитку та напруженості міжособистісної взаємодії з однолітками, дорослими та батьками. Відомо, що підліткам складно вирішувати конфлікти, і, як правило, у цих ситуаціях переважають деструктивні тенденції. Для зниження гостроти подібних явищ та більш продуктивного вирішення міжособистісних конфліктів необхідне розуміння сутності, змісту конфліктів та чинників, що їх викликають.

Динамічний розвиток сучасної цивілізації викликає невпинні суспільні зміни. Сучасні підлітки відрізняються від підлітків попередніх поколінь, адже в наш час можна спостерігати активну перебудову всіх сфер життя суспільства. Це свідчить про актуальність обраної теми дослідження та необхідність наукового пошуку у цьому напрямі.

Аналіз наукових робіт, присвячених конфліктній поведінці у підлітків, показав, що дослідників цікавлять різні аспекти цієї проблеми. А.В. Гайнуліна та А.А. Ганєєва присвятили свою роботу дослідженню впливу особистісних особливостей на конфліктну поведінку [10]. Теоретичні питання психологічної сутності, детермінантів та механізмів конфліктологічності та особистості підлітків вивчала О.М. Чайковська [19]. Т.А. Яновська досліджувала взаємозв'язок прояву психологічного конфлікту з емоційною сферою підлітків [26]. Окремі автори присвятили свої роботи вивченню конфліктів, які

виникають під час взаємодії підлітків з батьками, ровесниками та ін. А.Ш. Апішева проаналізувала психологічні проблеми, які виникають в процесі взаємодії сучасних підлітків та юнаків з батьками в процесі їхнього самоствердження [3]. Основні причини конфліктів серед підлітків у шкільному колективі розкрила Т.Ю. Куниця [20].

Науковці, які розглядають особистісні передумови агресивності та конфліктності у підлітків: З.Р. Кісіль, А. Бандура, Д. Журавлев, А.Ш. Апішева, Е.Р. Гараєва, Е.А. Калініна, Ю.І. Корчагіна, М.А. Кудака, В.Р. Повелків та ін. [23].

Визначення психологічних чинників конфліктної поведінки у підлітків необхідне для корекції взаємодії їх з батьками, однолітками, вчителями. Аналіз наукових джерел показав, що дослідження з цієї проблематики є недостатніми і актуальними. Саме цим і зумовлений вибір даної теми дипломної роботи.

Об'єкт дослідження – конфліктна поведінка у підлітків.

Предмет дослідження – психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично визначити вплив психологічних чинників на стиль поведінки у конфліктній ситуації.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми конфлікту і конфліктної поведінки у підлітків.
2. Емпірично дослідити вплив психологічних чинників на стиль поведінки підлітків у конфліктній ситуації.
3. Провести аналіз результатів дослідження та інтерпретувати їх;
4. Розробити практичні рекомендації підліткам, батькам та вчителям щодо корекції конфліктної поведінки осіб підліткового віку.

Для досягнення поставленої мети нами були використані наступні **методи** дослідження:

1. Аналіз, систематизація, класифікація та узагальнення теоретичного матеріалу наукових джерел.

2. Емпіричне дослідження, що включало наступний комплекс психодіагностичних методик:

- опитувальник дослідження рівня агресії Басса-Дарки;
- особистісна шкала проявів тривоги Тейлор (в адаптації Т. А. Немчіна);
- методика К. Томаса «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях» (адаптована Н. В. Грішиной);
- авторська анкета

3. Опрацювання результатів дослідження за допомогою методів математичної статистики:

- для виявлення типу розподілу ознаки – критерій Колмогорова-Смирнова;
- для встановлення зв'язків між показниками – критерій Пірсона.

Практичне значення отриманих результатів дослідження вбачаємо у тому, що вони можуть бути використані в процесі професійної підготовки студентів-психологів при викладанні таких навчальних курсів, як: «Вікова психологія», «Диференційна психологія», «Конфліктологія», «Психологія особистості», «Педагогічна психологія» та «Соціальна психологія». Результатами дослідження можуть скористатися практичні психологи та педагоги у закладах середньої освіти.

Структура дипломної роботи визначена метою та завданнями дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, 2 розділів, які поділені на підрозділи, висновків, списку використаних джерел, що налічують 27 найменувань та 3 додатка. Загальний обсяг роботи – 62 друкованих сторінок, причому обсяг основної частини роботи складає 42 сторінок і містить 4 таблиці, 9 рисунк

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

1.1. Теоретичний аналіз поняття «конфлікт» та «конфліктна поведінка»

В сучасній психології не існує спільної точки зору щодо визначення поняття «конфлікт» та розуміння його змісту. В межах цих парадигм було проведено дослідження конфлікту та його феноменологію:

- Соціометрія (Я.Л. Морено);
- Соціотропний підхід (В. Мак-Дауголл, С. Сігела);
- Психоаналіз (К. Хорі, З. Фройд, Е. Фром, А. Адлер);
- Теорія групової динаміки (К. Левін);
- Екзистенціалізм (Р. Ленг, В. Франкл, Л. Бінсвангер);
- Діяльнісний підхід (І. Донцов);
- Екологічний підхід (Дж. Мішіе);
- Інтераціоналізм (М. Кун, Т. Шибутані, Г. Блумер) [23].

Визначення конфлікту має два основних підходи. Перший підхід розглядає конфлікт як зіткнення, протилежно спрямованих, несумісних думок, потреб, інтересів, мотивів, актів поведінки, здатних протидіяти один одному (А. Я. Анцупов, А. А. Малишев, А. І. Шипілов, В. І. Андрєєв, Н.В. Грішина, Т. О. Полозова). Такий підхід визначає, що суб'єктами конфліктної взаємодії можуть бути як окремі особистості, так і групи людей [2].

Другий підхід під конфліктом розуміє протиставлення, зіткнення двох або більше взаємовиключних сил, тенденцій; як радикальну форму загострення протиріч (А. В. Тимченко, А. М. Бандурка, В. Б. Шапар, С. П. Бочарова, Ф. М. Бородкін, М. Н. Коряк) [9].

Б. Хасан визначає конфлікт як актуалізоване протиріччя, тобто втілені у взаємодії протилежні цінності, установки, мотиви [24].

М. Зеленков тлумачить конфлікт як певний вид соціальної взаємодії: «Конфлікт – це якість взаємодії між людьми (або елементами внутрішньої структури особистості), що виражається в протиборстві сторін заради досягнення своїх інтересів і цілей» [14].

Ми приєднуємося до думки, що конфлікт – це зіткнення різноспрямованих цілей, думок, інтересів, позицій чи поглядів суб'єктів взаємодії. Основою будь-якого конфлікту є ситуація, що включає в себе або суперечливі позиції сторін з будь-якого приводу, або ж протилежні цілі чи засоби їх досягнення в даних обставинах, або розбіжність потягів, інтересів, бажань опонентів [22].

Поняття «конфлікт» тісно пов'язане з поняттям «конфліктна поведінка».

Конфліктна поведінка – це поведінка опонентів, дії яких протилежно спрямовані. Кожна сторона прагне реалізувати власні інтереси за рахунок опонента. Процеси в розумовій, емоційній і вольовій сферах, що були приховані, втілюються і стають очевидними.

Конфліктна поведінка має свої принципи, стратегію і тактику. Серед основних принципів виділяються: концентрація сил, координація сил, нанесення удару по найбільш уразливому місцю противника, економія сил і часу [12].

Стратегія поведінки в конфлікті розглядається як ставлення особистості до конфлікту, установка на певні форми поведінки в ситуації конфлікту. В психологічній літературі існує безліч описів різних стилів поведінки в конфлікті. Одним з них є двомірна модель Томаса-Кілмена, яка відображає методи регулювання і стилі поведінки людей в конфліктній ситуації, а саме: кооперація – людина проявляє увагу до інтересів інших людей, залучених в конфлікт; напористість – увага людини зосереджена тільки на захист власних інтересів.

Психологи К. Томас і Р. Кілмен визначають п'ять можливих стилів поведінки в конфліктних ситуаціях [6]:

- *співробітництво* – спільне вироблення рішення, що задовольняє інтереси всіх сторін, що вимагає інтеграції позицій суб'єктів взаємодії;
- *компроміс* – врегулювання розбіжностей через взаємні поступки;
- *уникнення* (ігнорування) – ухилення від конфлікту, прагнення вийти з конфлікту, не вирішуючи його;
- *пристосування (відступ)* – зниження своїх прагнень і прийняття позиції опонента;
- *суперництво (конкуренція)* – відкрита боротьба за свої інтереси, жорстке відстоювання своєї позиції.

Стратегії в конфлікті реалізуються через різні тактики:

- *тактика захоплення і утримання об'єкта конфлікту*. Застосовується в конфліктах, де об'єкт матеріальний;
- *тактика фізичного насильства*. Використовуються такі прийоми, як знищення матеріальних цінностей, фізичний вплив, нанесення тілесних ушкоджень, блокування чужої діяльності, заподіяння болю;
- *тактика психологічного насильства*. Викликає у опонента образу, зачіпає самолюбство, гідність і честь. При цьому використовується образа, грубість, негативна особистісна оцінка, дискримінаційні заходи, наклеп, обман, приниження, жорсткий контроль за поведінкою і діяльністю;
- *тактика тиску*. Перелік прийомів включає пред'явлення вимог, вказівок, наказів, компромату, погрози, ультиматуму, шантажу;
- *тактика демонстративних дій*. Застосовується з метою залучення уваги оточуючих до своєї персони. До прикладу: публічні висловлення та скарги на стан здоров'я, свідомо невдала спроба самогубства;
- *санкціонування* – вплив на опонента за допомогою стягнення, накладення заборони, встановлення блоkad, невиконання розпоряджень під яким-небудь приводом, відкрита відмова від виконання;

- *тактика коаліцій*. Мета – посилення свого рангу в конфлікті за рахунок збільшення групи підтримки;
- *тактика фіксації своєї позиції*. Використання фактів, логіки для підтвердження своєї позиції через переконання, прохання, критику, висування пропозицій тощо;
- *тактика дружельності*. Включає коректне поводження, підкреслення спільного, демонстрацію готовності вирішувати проблему, пред'явлення необхідної інформації, пропозиція допомоги, надання послуги, вибачення, заохочення;
- *тактика угод*. Передбачає взаємний обмін обіцянками, поступками, вибаченнями [14].

1.2. Психологічні чинники конфліктної поведінки у підлітків

Підлітковий період дуже важливий у процесі формування особистості. Це складний етап у житті людини, що характеризується динамічними змінами біологічного та психологічного. Гормональні зміни тіла, розвиток соціальної позиції підлітків супроводжуються самоствердженням, бунтом, сепарацією, сильними емоціями і переживаннями, відчуттям тривоги, підвищеною збудливістю, депресією. Змінюється ієрархія цінностей, мотивів, змінюється самоусвідомлення себе і ставлення до себе.

Психологічними особливостями цього періоду є:

- переорієнтація життєвих цінностей;
- особистісна нестабільність;
- потреба в самостійності, самореалізації, позбавленні від опіки;
- критичне осмислення себе і оточуючих;
- прагнення зайняти нову соціальну позицію, відповідну потребам і можливостям;
- егоцентризм;
- обмеженість життєвого досвіду;

- бажання самоствердитися серед однолітків [16].

Кожна із вище згаданих особливостей підлітків може створювати передумови для виникнення конфлікту з оточуючими.

Причини конфліктної поведінки підлітків, як правило, обумовлені:

- протиріччям між прагненням індивіда отримати ресурс і обмеженими можливостями;
- відсутністю чіткого розмежування прав та обов'язків у міжособистісних відносинах;
- недостатньою узгодженістю та/або суперечливістю цілей;
- незадовільною комунікацією, в тому числі недостатнім обміном необхідної інформації або її відсутністю;
- вимушеною взаємозалежністю у досягненні цілей;
- різницею у досвіді та манері спілкування;
- незбалансованою системою мотивації [16].

Б. Волков [8] стверджує, що взаємодією з соціальним середовищем обумовлені всі особливості підліткового віку. І саме ця взаємодія визначає спрямованість психічного розвитку підлітків.

Отже, можемо зробити висновок, що конфліктна поведінка підлітків може бути викликана різними чинниками. На наш погляд, особливо важливу роль серед них відіграють саме психологічні чинники (темперамент, рівень агресивності, емоційний стан, тривожність).

В нашому дослідженні ми обрали два психологічних чинника, які, на нашу думку, мають найбільший вплив на прояв конфліктної поведінки, а саме: агресивність та особистісна тривожність. Розглянемо їх більш детально.

Перший чинник – агресивність. Феномен агресивності має велику кількість емпіричних та теоретичних досліджень: А.Адлер, В. Мак-Дауголл, З. Фройд, А. Бандура, Е. Фромм, Р. Берон, К. Лоренц, Д. Річардсон, К. Бютнер, Д. Маєрс, Л. Берковіц, Н. Міллер, С. Фешбах, О. Бовнь, Д. Долара.

У. Джеймс вважав, що агресивна поведінка обумовлюється інстинктом ворожості. В. Мак-Дауголл виділив з дванадцяти основних інстинктів людини, саме інстинкт агресивності [22; с.140-141].

Питання підліткової агресії та агресивності розглядалося в контексті педагогічної та вікової психології у працях Т. Румянцевої, С. Завражина, С. Васьківської, О. Бовть та інших [23; с. 81-87].

Д. Річардсон і Р. Берон зазначають, що агресія – «це будь-яка форма поведінки, націлена на образу або заподіяння шкоди іншій живій істоті, яка не бажає подібного поводження» [5; 20].

Ми погоджуємося з думкою, що агресивність є поведінковою реакцією, що характеризується проявом сили в спробі завдати шкоди або збитків особистості або суспільству [21].

Слід зауважити, що агресивна поведінка в підлітковому віці може бути спровокована багатьма факторами:

- психобіологічний фактор;
- психолого-педагогічний (проявляється в наслідках шкільного й сімейного виховання);
- соціально-психологічний (негативні наслідки взаємодії підлітка зі своїм найближчим оточенням та різними соціальними групами);
- особистісний (виявляється у ставленні підлітка до ситуації, що склалася, до власного кола спілкування, до його норм та цінностей, особливостей впливу, а також в особистих орієнтаціях і особистої здатності до саморегулювання своєї поведінки);
- соціальний (включає соціальні та соціально-економічні умови життя та розвитку суспільства) [1].

Існує три основних підходи в тлумаченні сутності агресивності:

- як природжена властивість людини;
- як реакція на фрустрацію;
- як характеристика поведінки, що формується внаслідок навчання та виховання [11].

В нашій роботі нас цікавила агресивність саме як характеристика поведінки підлітків. Підліткова агресія може мати різні прояви і виникати в результаті різноманітних та комплексних причин [15]. В науковій літературі виділяють такі форми агресивних реакцій підлітків: фізичну агресію, пасивну агресію, вербальну агресію, схильність до роздратування, негативізм, а серед форм ворожих реакцій: образу та підозрілість.

Другий чинник, який був обраний нами для дослідження – тривожність. Тривожність визначається як психологічна властивість, що викликає внутрішній психологічний дискомфорт, і при наявності стійкого прояву набуває характеру тривоги, і може провокувати виникнення різноманітних конфліктних ситуацій [19].

Такі дослідники, як Е. Борн, А. Маслоу, Р. Мей, С. К'єркегора, З. Фройд та інші, розглядали феномен тривожності.

Тривожність характеризують як відчуття неконкретної, невизначеної загрози, що супроводжується очікуванням неблагополучних змін [4].

Тривога виникає у ситуаціях, коли під загрозою опиняються цінності особистості, що є для неї життєво необхідними. Зазначається, що тривожність є наслідком посилення і невирішеності внутрішніх конфліктів, які, як правило, належать до етичної сфери [19].

Розкриваючи проблему тривожності та її наслідків, Е. Борн стверджує, що основною причиною цих розладів, є напруженість та стресовий стан протягом тривалого часу [27; с.10].

У психології розрізняють тривожність як:

- емоційний стан (ситуативна тривожність);
- стійку характеристику особистості (особистісна тривожність).

В нашій роботі нас цікавила саме особистісна тривожність підлітків. Під особистісною тривожністю розуміють стійку характеристику особистості, що відображає сприйняття ситуації як загрозової та такої, що лякає. Дане відчуття активізується при сприйнятті певних стимулів, що сприймаються людиною, як небезпечні.

Оскільки, як було зазначено, стани тривожності виникають у випадках, коли ситуація сприймається індивідом як загрозна, важливо зазначити, що саме у таких ситуаціях людина здатна виявляти ознаки конфліктності. Адже при внутрішньому відчутті необхідності захищатися, при певній впевненості, що наразі існує загроза самооцінці та самоповазі, особистість здатна виступати на захист самої себе.

Ми прийшли до висновку, що істотну роль у конфліктній поведінці можуть відігравати такі особистісні особливості підлітків, як агресивність і тривожність.

Стан внутрішнього конфлікту нерідко підтримується соціальними і організаційними факторами. У більшості випадків підлітки не можуть впливати на ці фактори, що призводить до конфліктів з оточуючими, які можуть порушувати процес спілкування [10].

Специфіка підліткового віку призводить до того, що відбувається загострення всіх проблем сімейного виховання. Для дитячо-батьківських відносин цього періоду характерна амбівалентність. Ще одним важливим фактором формування конфліктної поведінки є положення підлітка в середовищі однолітків.

Оскільки наша група досліджуваних – підлітки, для нас важлива була думка Божович Л.І., яка стверджувала, що ядром конфліктної поведінки є не біологічні особливості особистості, а недоліки шкільного та сімейного виховання, тобто пасивність та психолого-педагогічна занедбаність підлітка. Підліток очікує розуміння і уваги, а недовіра дорослого до нього створює психологічний бар'єр, непорозуміння та конфліктність [7 с. 264].

Таким чином, в психологічних дослідженнях, присвячених проблемам підлітків, відзначається перехідний, кризовий характер даного етапу розвитку особистості. Суперечливість позиції підлітка призводить до загострення його конфліктів з оточуючими.

Провідними для даного віку, на наш погляд, є три чинники конфліктної поведінки: стиль сімейного виховання, становище в групі однолітків і особистісні особливості підлітка.

Висновки до першого розділу

Життя кожної людини супроводжується конфліктами. Це обов'язковий механізм розвитку будь-якої особистості. Конфлікт, як протиборство сторін заради досягнення своїх інтересів і цілей, обумовлюється або елементами внутрішньої структури особистості, або характером взаємодії між людьми, що конфліктують.

Підлітковий період дуже складний і специфічний етап у процесі формування особистості. Цей вік характеризується наростанням внутрішніх суперечностей розвитку та напруженості міжособистісної взаємодії з однолітками, батьками та дорослими. Характер взаємовідносин з оточуючими змінюється. Підлітки емоційно відстоюють свої думки, власну позицію і особистісний простір.

Підлітковий вік має свої психологічні особливості: переорієнтація життєвих цінностей; особистісна нестабільність; потреба в самостійності, самореалізації, позбавленні від опіки; критичне осмислення себе і оточуючих; прагнення зайняти нову соціальну позицію, відповідну потребам і можливостям;

егоцентризм; обмеженість життєвого досвіду; бажання самоствердитися серед однолітків.

На поведінку у конфлікті можуть впливати різні внутрішні чинники: самооцінка, егоцентризм, агресивність, рівень домагань, тривожність, рівень сформованості рефлексії, навичок спілкування тощо, а також зовнішні чинники: стосунки з оточуючими. Конфліктна взаємодія відбувається в трьох взаємопов'язаних системах: «підліток – підліток», «підліток – батьки», «підліток – вчителя».

Установка особистості на певні форми поведінки в конфліктній ситуації визначають її стратегію поведінки в конфлікті. Серед стилів поведінки в конфліктній ситуації було виділено: співробітництво, компроміс, уникнення, пристосування, конкуренцію (суперництво).

Щоб практичний психолог мав можливість здійснювати корекційну роботу щодо конфліктної поведінки підлітків, треба чітко знати чинники, які впливають на таку поведінку. Встановлення психологічних чинників, що провокують конфлікт та обумовлюють конфліктну поведінку, важливе для розуміння регуляції та корекції поведінки підлітків.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

2.1. Зміст програми емпіричного дослідження впливу психологічних чинників на конфліктну поведінку у підлітків

Відповідно до мети нашої роботи було проведено дослідження психологічних чинників конфліктної поведінки у підлітків та встановлено зв'язок між цими чинниками та стратегією поведінки у конфлікті. З цією метою нами були обрані такі методики:

➤ Методика Басса-Дарки була використана нами для діагностики загального рівня ворожості та агресивності досліджуваних. В методику включені ситуації, які трапляються з індивідом при взаємодії з членами сім'ї, під час навчання або роботи. Досліджуються основні деструктивні тенденції, взаємини, негативні переживання, а також оцінки подій.

Тест містить 75 тверджень та дозволяє визначити такі показники: фізична агресія, непрямая агресія, роздратування, негативізм, образа, підозрілість, вербальна агресія, почуття провини, а також дві додаткові – індекс агресії та ворожості, перша з яких визначається за сумою шкал фізичної агресії, вербальної агресії та роздратування, а друга – за сумою шкал підозрілості та образи. Аналіз результатів здійснюється за допомогою підрахунку балів, підсумковий показник яких і визначає рівень вираження кожної з характеристик у підлітків.

➤ Для діагностики рівня тривожності у досліджуваній вибірці нами був використаний опитувальник Тейлор (в адаптації Т.А. Немчіна). Опитувальник складається з 60 тверджень. За результатами оцінюється рівень тривоги: дуже високий рівня, високий, середній з тенденцією до високого, середній з тенденцією до низького, низький.

➤ З метою діагностики стилю поведінки у конфліктній ситуації нами було використано методику К. Томаса «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях» (адаптована Н. В. Грішиной). Ця методика дозволяє не лише виявити типову реакцію на конфлікт і пояснює, наскільки вона доцільна та ефективна, а й дає інформацію про інші способи вирішення конфліктної ситуації. За кількістю балів, набраною за кожною шкалою, можна зрозуміти, наскільки виражена тенденція до прояву відповідних форм поведінки у конфліктній ситуації: суперництво, співробітництво, компроміс, уникнення, пристосування.

➤ З метою виявлення зовнішніх психологічних чинників, які впливають на конфліктну поведінку у підлітків, була розроблена авторська анкета. Анкета містить 8 запитань з метою оцінювання:

- ставлення батьків до підлітка
- ставлення однокласників до підлітка
- ставлення вчителів до підлітка
- психологічного клімату в сім'ї
- психологічного клімату в класі

Методики, які ми обрали, відповідають меті і завданням нашого дослідження, а також включають в себе проведення якісного і кількісного аналізу експериментальних даних з використанням методів математичної статистики при їхній обробці. Дослідження проводилося у дистанційній формі. Усі учасники добровільно приймали участь у дослідженні. Учасниками дослідження стали учні 9-10 класів Козацького ЗЗСО 1-3 ступенів. Вибірку дослідження склало 20 респондентів віком від 14-16 років.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Означений нами психодіагностичний інструментарій дозволив провести емпіричне дослідження у визначений час та отримати відповідні результати.

Обрані методики відповідають якостям, що досліджуються, та існуючим вимогам.

Для виявлення рівня агресивності був обраний опитувальник дослідження рівня агресії Басса-Дарки.

Так, за даними дослідження, що зображені на рис. 2.2.1., виявлено, що у 100% респондентів індекс агресивності на низькому рівні. Тобто, в середньому показники негативізму, фізичної, вербальної та невербальної агресії на низькому рівні.

Рис. 2.2.1. Відсотковий розподіл індекса агресивності підлітків за опитувальником Басса-Дарки

За даними дослідження, що зображені на рис. 2.2.2, можна сказати, що у 95% респондентів індекс ворожості на низькому рівні і тільки у 5% виявлено індекс ворожості на середньому рівні.

Рис. 2.2.2. Відсотковий розподіл індекса ворожості підлітків за опитувальником Басса-Дарки

Таблиця 2.2.1

Кількісні показники розподілу даних за шкалою опитувальника дослідження рівня агресії Басса-Дарки серед підлітків

Назви шкал	Рівні вираженості характеристик				
	Низький рівень	Середній рівень	Вищий за середній рівень	Високий рівень	Дуже високий рівень
Фізична агресія					
Непряма агресія	100%	0%	0%	0%	0%
Роздратування	100%	0%	0%	0%	0%
Негативізм	100%	0%	0%	0%	0%
Образа	100%	0%	0%	0%	0%
Підозрілість	100%	0%	0%	0%	0%
Вербальна агресія	100%	0%	0%	0%	0%
Почуття вини	100%	0%	0%	0%	0%
Індекс ворожості	95%	5%	0%	0%	0%
Індекс агресивності	100%	0%	0%	0%	0%

Так, за результатами даного опитувальника можна сказати, що 100% підлітків не є схильними до активного вияву фізичної агресії. Їм не притаманно лізти в бійки та застосовувати фізичну силу до інших. У всіх респондентів непряма агресія знаходиться на низькому рівні, що може означати, що у підлітків немає бажання до руйнівних, агресивних дій, спрямованих на іншу особу, їм не притаманний вибух люті.

Роздратування у 100% підлітків знаходиться на низькому рівні, що дає нам змогу зробити висновки, що вони не готові до прояву негативних реакцій, у них не виникає підвищена нервовість чи збудливість.

Негативізм на низькому рівні яскраво виражений у всіх підлітків, їм не притаманне пасивне неприйняття, і боротьба та активний опір не є властивими постійно.

Почуття образи також на низькому рівні у 100% респондентів, що означає, що у підлітків рідко або взагалі не виникає почуття ображення своєї гідності. У них не з'являється негативні почуття через допущену до них уявну чи дійсну несправедливість.

Підозрілість у підлітків на низькому рівні. Вони не проявляють агресивну недовіру, в них немає підвищеної обережності в стосунках з іншими людьми, нав'язливої думки про те, що всі бажають їм зла.

Вербальна агресія також у 100% на низькому рівні. Підлітки не схильні до прояву негативних почуттів шляхом образливих виразів, прокльонів, сарказму, лайки та інших негативних словесних реакцій.

У 100% респондентів почуття провини на низькому рівні. Це означає, що в них не проявляється негативно забарвлені переживання в зв'язку з заподіяною шкодою, з певною помилкою чи з почуттям невиконаної роботи. Це говорить про знижене вираження негативних переживань через власні негативні вчинки.

Низький рівень ворожості виявлено у 100% підлітків, що говорить про високу розповсюдженість довірливого та позитивного ставлення до оточуючих. Їм не притаманне вираження образи та підозрілості.

Агресивність у підлітків також на низькому рівні. Вони несхильні проявляти акти ворожості, вступати у конфліктні ситуації, здатні конструктивно вирішувати свої проблеми та конфліктні ситуації.

Для виявлення рівня тривожності була обрана методика «Особистісна шкала проявів тривоги» Тейлор (в адаптації Т. А. Немчіна). Відсотковий розподіл рівня тривожності можна побачити на рис. 2.2.3.

Ми отримали такі результати:

- високий рівень тривоги – у 40% респондентів;
- середній рівень тривоги (з тенденцією до високого рівня) – у 30% респондентів;
- низький рівень тривоги – у 30% респондентів.

В результаті діагностики респондентів (рис. 2.2.3) можна сказати, що найбільш розповсюдженим серед підлітків є саме високий рівень тривоги, який характеризується високим рівнем напруження.

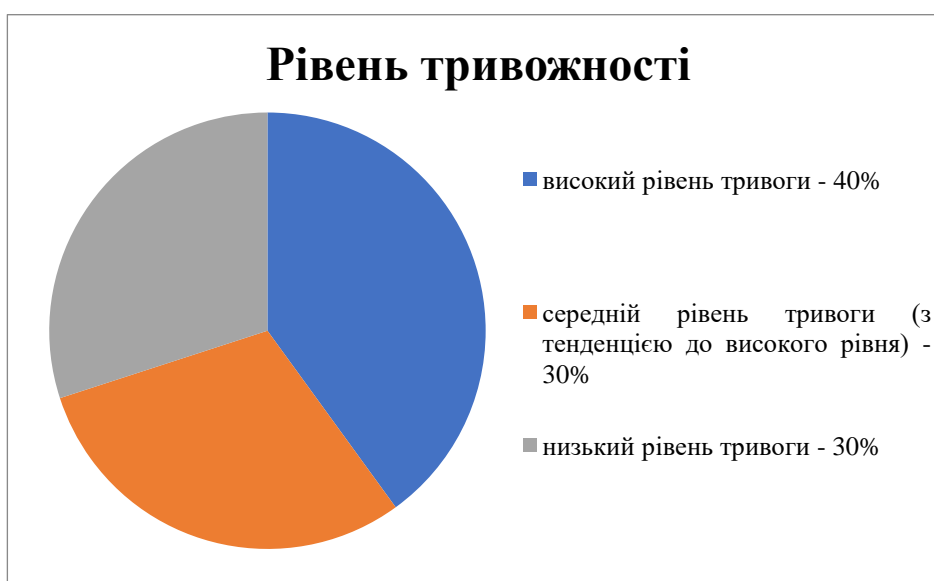

Рис. 2.2.3. Відсотковий розподіл рівня тривожності за результатами методики «Особистісна шкала проявів тривоги» Тейлор (в адаптації Немчіна)

Люди такого типу сприймають широкий спектр ситуацій як страшні та загрозливі, незалежно від наявності або відсутності об'єктивних причин для цього. Високий рівень тривоги може ще проявлятися зовнішньо: нервуванням,

швидкою зміною настрою. Такі підлітки схильні сприймати все дуже болісно, їм важко вислуховувати критику в свою адресу, і якщо вони її чують, то їм складно це переносити.

В той же час 30% респондентів мають середній рівень тривоги з тенденцією до високого. Це говорить про помірність виникнення в них внутрішньої напруги без вагомої на те причини. Підлітки з таким рівнем можуть легше справлятися з проявом тривоги і за допомогою аргументів згладжувати власні вияви тривоги. Тому такі вияви не є довготривалими та зазвичай виникають не безпідставно, на те є причини, які підлітки усвідомлюють, і які для них є об'єктивними.

Низький рівень тривоги виявили також у 30% респондентів. Це означає, що ці підлітки не піддають сумніву самого себе та навколишній світ. Низький рівень тривоги вказує на стресостійкість, на спроможність не сприймати кожную ситуацію як загрозливу або небезпечну без об'єктивних на те причин. Такі люди впевнено себе почувають у мінливих і складних ситуаціях, вони об'єктивно та адекватно оцінюють внутрішні стани та зовнішні обставини.

Дуже високого рівня тривоги не виявлено у жодного з респондентів. Це свідчить про те, що в нашій групі були відсутні люди, які сприймають будь-яку ситуацію як небезпечну та нестабільну.

Середнього рівня тривоги (з тенденцією до низького) також не виявлено.

Для виявлення стратегії поведінки в конфліктній ситуації була використана методика К. Томаса «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях» (адаптована Н. В. Грішиной)

Нами отримані наступні результати (рис. 2.2.4):

Шкала суперництва – 30% респондентів;

Шкала співробітництва – 5% респондентів;

Шкала компромісу – 30% респондентів;

Шкала уникнення – 25% респондентів;

Шкала пристосування – 10% респондентів.

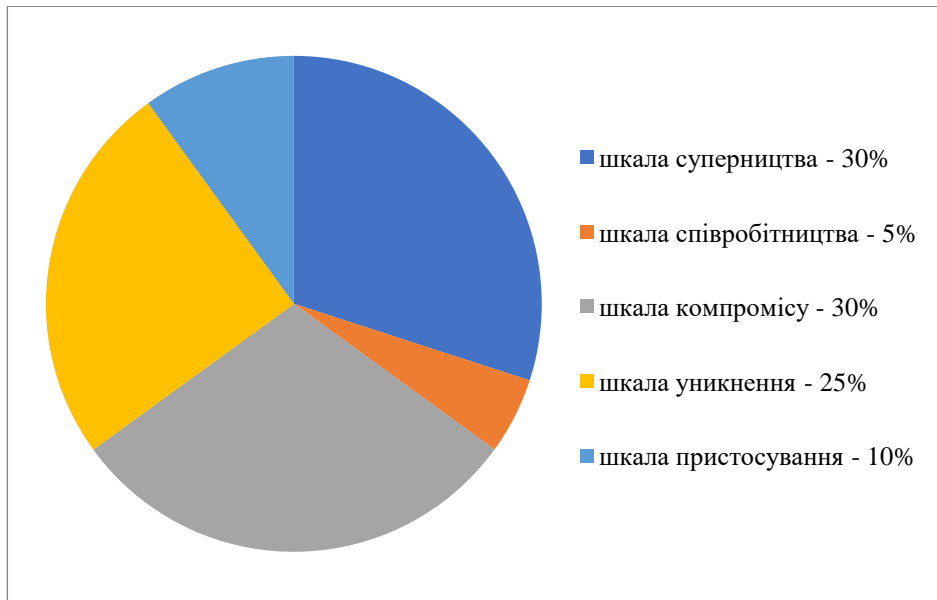

Рис. 2.2.4. Відсотковий розподіл стратегій поведінки у конфліктній ситуації за результатами методики К. Томаса «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях» (адаптована Н. В. Грішиной)

Встановлено, що 30% (6 респондентам) притаманний такий стиль поведінки, як суперництво. У таких людей переважає прагнення домогтися реалізації своїх інтересів за рахунок іншого. Підлітки з таким стилем поведінки дуже активні і намагаються йти до вирішення конфлікту власним шляхом. Вони взагалі не зацікавлені у співробітництві з іншими людьми, проте здатні на вольові рішення. В першу чергу вони намагаються задовольнити власні інтереси за рахунок чужих, змушуючи інших людей приймати їхнє рішення проблеми. Свої вольові якості використовують заради досягнення своєї мети.

Стиль поведінки – співробітництво – виявився у 1 респондента (5%). Підлітки з таким стилем прагнуть вирішити конфлікт так, щоб у ньому виграли всі. Вони враховують позицію іншої сторони і прагнуть задовольнити її. Вони беруть активну участь у вирішенні конфлікту, але при цьому намагаються саме співпрацювати.

У 6 респондентів (30%) визначений стиль поведінки – компроміс. Цей стиль означає, що у підлітків виникає бажання закінчити конфлікт частковими поступками, частково задовольняючи інтереси обох сторін.

Стиль поведінки – уникнення – встановлений у 25% (5 респондентів). Для них характерна як відсутність прагнення до кооперації, так і відсутність тенденції до досягнення власних цілей. Підлітки з таким стилем поведінки не відстоюють свої права, не співпрацюють ні з ким для вирішення проблеми, взагалі ухиляються від конфлікту.

Стиль поведінки – пристосування – мають 10% (2 респондента). Їм притаманне принесення в жертву власних інтересів заради інтересів іншої людини, щоб уникнути протистояння.

З метою виявлення зовнішніх чинників, які впливають на конфліктну поведінку у підлітків, була розроблена авторська анкета, яка мала на меті з'ясувати: ставлення батьків, однокласників, вчителів до підлітка; психологічний клімат у сім'ї, психологічний клімат у класі.

За даними дослідження, що зображені на рис. 2.2.5, бачимо, що:

25% респондентів визначають ставлення батьків до себе як негативне;

35% респондентів – як позитивне;

40% респондентів – як нейтральне.

Рис. 2.2.5. Відсотковий розподіл оцінки підлітками ставлення батьків до них

За даними дослідження, що зображені на рис. 2.2.6, видно, що:

25% підлітків визначають психологічний клімат в сім'ї як негативний;
40% – як позитивний;
35% – як нейтральний

Рис. 2.2.6. Відсотковий розподіл оцінки підлітками психологічного клімату в сім'ї

За даними дослідження, що зображені на рис. 2.2.7, відмічаємо, що:
20% підлітків оцінюють психологічний клімат в класі як негативний;
20% – як позитивний;
60% – як нейтральний

Рис. 2.2.7. Відсотковий розподіл оцінки підлітками психологічного клімату в класі

Рис. 2.2.8. Відсотковий розподіл оцінки підлітками ставлення однокласників до них

За даними дослідження, що зображені на рис. 2.2.8, можна сказати, що: 15% підлітків оцінюють ставлення однокласників до них як негативне; 40% – як позитивне; 45% – як нейтральне.

За даними дослідження, які зображені на рис. 2.2.9, видно, що: 10% підлітків оцінюють ставлення вчителів до себе як негативне; 40% – як позитивне; 50% – як нейтральне.

Рис. 2.2.9. Відсотковий розподіл оцінки підлітками ставлення вчителів до них

Для підтвердження нашої гіпотези щодо впливу психологічних чинників на конфліктну поведінку у підлітків нами був проведений кореляційний аналіз. Спочатку за допомогою непараметричного критерію Колмагорова-Смірнова нами був встановлений тип розподілу. Ми отримали нормальний розподіл даних (Додаток Б) і в цьому ми впевнені на 95%. Відповідно ми використали критерій кореляції Пірсона та встановили зв'язки між показниками:

- 1) рівнем тривожності та стратегією поведінки в конфліктних ситуаціях (таблиця 2.2.2);
- 2) рівнем агресії та стратегією поведінки в конфліктних ситуаціях (таблиця 2.2.3);
- 3) стратегією поведінки та психологічним кліматом в сім'ї, класі; ставленням батьків, однокласників, вчителів до підлітка (таблиця 2.2.4).

Таблиця 2.2.2

Кореляційний розподіл між рівнем тривожності та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях

	Суперництво	Співробітництво	Компроміс	Уникнення	Пристосування

Рівень тривожності	Кореляція Пірсона знач. (2-сторін) N	,669**	,206	-,053	-,314	-,631**
		,001	,383	,825	,178	,003
		20	20	20	20	20

Ми дослідили вплив тривожності на стратегію поведінки в конфліктних ситуаціях. Після математично-статистичної обробки даних за допомогою критерія Пірсона було встановлено, що між рівнем тривожності та стратегіями поведінки такими, як співробітництво, компроміс, уникнення зв'язку не виявлено. Отже, статистично значуща відмінність показника рівня тривожності та показників стратегій поведінки (співробітництво, компроміс, уникнення) існує.

Прямий зв'язок існує між показниками рівня тривожності та стратегією поведінки суперництва (значення коефіцієнта кореляції 0,001) та між рівнем тривожності та стратегією поведінки пристосування (значення коефіцієнта кореляції 0,003). Це свідчить про те, що чим вище рівень тривоги, тим більша вірогідність, що буде використана стратегія суперництва (підвищена тривожність змушує підлітка почувати себе у небезпеці та необхідності протидіяти загрозовій ситуації) або стратегія пристосування (через тривожність підліток не вступає у конфронтацію і відмовляється від власних інтересів).

Отже, це означає, що статистично значуща відмінність між показниками рівня тривожності та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях (суперництва, пристосування) не існує. Враховуючи вищевикладене, робимо висновок, що існує вплив тривожності на вибір стратегії поведінки.

Також нашою метою було дослідити вплив агресивності на вибір стратегії поведінки (таблиця 2.2.3).

Таблиця 2.2.3

**Кореляційний розподіл між рівнями агресії та стратегіями поведінки
в конфліктних ситуаціях**

		Суперництво	Співробітництво	Компроміс	Уникнення	Пристосування
Фізична агресія	Кореляція	-,241	,150	-,246	,570**	-,011
	Пірсона знч. (2-сторін)	,305	,528	,295	,009	,963
	N	20	20	20	20	20

В даному випадку значення коефіцієнта кореляції більше, ніж 0,05 у більшості показників. Це означає, що зв'язок відсутній. Значення коефіцієнта кореляції менше, ніж 0,05 тільки в одному випадку: між фізичною агресією та стратегією поведінки – уникнення.

Можемо зробити висновок, що статистично значуща відмінність між рівнем агресивності та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях існує. Таким чином, проведене дослідження не підтвердило гіпотезу щодо впливу агресивності на стиль поведінки в конфлікті.

Ми мали на меті дослідити зв'язок між показниками анкетування та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях (таблиця 2.2.4).

В даному випадку значення коефіцієнта кореляції менше 0,05 у більшості показників, тобто існує прямий зв'язок. Це свідчить про те, що вибір стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях залежить від психологічного клімату в сім'ї, класі; від ставлення батьків, однокласників та вчителів. Отже, статистично значущої відмінності між показниками анкетування та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях не існує.

Кореляційний розподіл між показниками анкетування та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях

	Ставлення батьків	Психологічний клімат в сім'ї	Психологічний клімат в класі	Ставлення однокласників	Ставлення вчителів
Суперництво	,619**	,524*	,894*	,848*	,819*
Кореляція					
Пірсона	,004	,018	,093	,041	,070
Знч.(2-сторін)					
N	20	20	20	20	20
Співпраця	,711*	,865**	,893**	,709*	,767*
Кореляція					
Пірсона	,041	,004	,015	,047	,046
Знч.(2-сторін)					
N	20	20	20	20	20
Компроміс	,622*	-,491*	,607*	,851**	,566*
Кореляція					
Пірсона	,006	,028	,007	,032	,015
Знч.(2-сторін)					
N	20	20	20	20	20
Уникнення	,779**	,850*	,877*	,814*	,776*
Кореляція					
Пірсона	,009	,028	,037	,017	,045
Знч.(2-сторін)					
N	20	20	20	20	20
Пристосування	-,461*	,971*	,857**	,751*	-,452*
Кореляція					
Пірсона	,041	,007	,012	,025	,045
Знч.(2-сторін)					
N	20	20	20	20	20

*. Кореляція значуща на рівні 0.05 (2-сторін.).

** . Кореляція значуща на рівні 0.01 (2-сторін.).

Наостанок робимо висновок, що на конфліктну поведінку у підлітків можуть впливати, як внутрішні психологічні чинники, а саме: тривожність; так і зовнішні психологічні чинники: психологічний клімат в сім'ї, класі; ставлення батьків, вчителів та однокласників.

Від психологічного клімату в сім'ї та класі великою мірою залежить спрямованість активності підлітка, його негативне або позитивне самопочуття, характер особистісних очікувань. Підлітки, які виховуються в позитивному психологічному кліматі, добре контактують з однолітками, виявляють доброзичливе ставлення до них. У підлітків, які виховуються в негативному психологічному кліматі, переважають негативні емоції, недоброзичливе ставлення до оточуючих, упередження. Такі підлітки схильні до афектів, що часто призводить до конфліктів з оточуючими. Негативні стосунки з батьками та однолітками викликають глибокі переживання через усвідомлення підлітком протилежних за своїми емоційним забарвленням ставлень до рідних людей та ровесників.

2.3. Практичні рекомендації підліткам, батькам та вчителям щодо корекції конфліктної поведінки

Говорячи про необхідність профілактичної та корекційної роботи щодо конфліктної поведінки у підлітків, хочемо зазначити, що підходити до проблеми треба не тільки з точки зору роботи з самими підлітками, але й з їхнім оточенням. Відповідно до цього нами були розроблені рекомендації і для підлітків, і для батьків та вчителів.

Проаналізувавши теоретичний та емпіричний матеріал, пропонуємо ряд рекомендацій щодо корекції конфліктної поведінки у підлітків.

Підліткам можемо рекомендувати наступне:

1. Якщо ви розумієте, що зараз виникає конфліктна ситуація, зупиніться та спробуйте усвідомити причину. Чому саме зараз виникло

бажання конфліктувати? Яка причина? Що саме Вас зачіпає в цій ситуації? Чому важко зберігати спокій?

Ці питання можуть допомогти підлітку усвідомити, чи дійсно є привід для конфлікту, чи є в ньому необхідність і чи дійсно він хоче його створити.

2. Практикуйте висловлювати свою точку зору з метою конструктивного роз'яснення свого стану та ставлення до ситуації.

3. Висловлюйте свої емоційні реакції через Я-висловлювання: я серджуся, я розчарований, мені соромно.

4. Розкажіть про свій стан, про події, які спричинили цей стан: мені соромно, що я запізнився до школи.

5. Поясніть, чому ця подія, дія викликала у Вас таку реакцію: для мене це було дуже важливо (принизливо, страшно тощо).

6. Говоріть про свої побажання: я тебе прошу, повідомляй завчасно, якщо ти запізнюєшся.

7. При виникненні конфліктної ситуації не забувайте про причину, через яку почалася сварка, не переходьте на особистісне, не згадуйте минулі сварки.

8. Побудуйте схему або створіть таблицю своїх бажань та напишіть можливі варіанти їх досягнення.

9. Навчіться чітко розмежовувати свої права та обов'язки, а ще особистісні кордони. Наприклад, створіть список обов'язків кожного з членів родини. Створіть таблицю з правами кожного члена родини, побажаннями та проханнями. До прикладу «Не заходити в кімнату без дозволу». Завдяки цьому можна краще розуміти свої особистісні кордони і усвідомити, коли їх порушили, а коли ні.

10. Знайдіть хобі, займіться спортом, медитуйте – це допоможе знизити тривогу, напруження, покращити настрій.

Рекомендації батькам:

1. Уникайте конфліктів на очах у підлітків, а також не залучайте їх в процес, якщо їх це не стосується. Психологічний клімат вдома неабияк впливає

на психологічний стан підлітка, на відчуття його безпеки, а також на те, яку поведінку він наслідує для спілкування з однолітками та дорослими. Уникнення сварок і суперечок знизить загальне напруження підлітка.

2. Розмовляйте з підлітками на різні теми, не тільки про невдачі, помилки, оцінки дитини. Цікавтеся інтересами, здобутками, цінностями підлітка, тоді ви матимете змогу покращити відносини з ним, викликати довіру та поліпшити загальний психологічний клімат у сім'ї.

3. Не практикуйте використання фізичного та іншого роду покарань. Після такої форми виховання конфлікти між дітьми та батьками стають регулярними, діти втрачають довіру не тільки до батьків, а й до всіх дорослих загалом.

4. Залучайте дітей до обговорення домашніх справ та прийняття важливих домашніх рішень, наслідки яких стосуються їх. Це надає змогу підлітку відчувати себе рівним, вартим уваги, таким, думки та почуття якого важливі не лише для нього, але і для дорослих. Це допоможе уникати відчуття образи, ворожості підлітка, а також зниженого настрою.

5. Спільний відпочинок, час, проведений разом за однією справою, зближує батьків та дітей.

Рекомендації для вчителів:

1. Увагу потрібно акцентувати не на особистості підлітка, а на його вчинках, поведінці та її наслідках. Оцінка особистості, а не її вчинків, не є конструктивною, це не допоможе встановити контакт з підлітком. Така стратегія поведінки буде приводити підлітка до думки, що він є зайвий, непотрібний. В свою чергу це може формувати почуття провини, підозрілості, образи тощо. Під час аналізування поведінки потрібно обмежуватися обговоренням конкретних фактів, що сталися «тут і зараз», не згадуючи минулих вчинків. Натомість у підлітка може виникнути почуття образи, і він буде не зможє критично оцінювати свою поведінку та ситуацію в цілому. Це може спровокувати бажання захищатися в агресивній формі і породжувати закритість дитини.

2. При виникненні конфліктної ситуації спробуйте виразити розуміння до поглядів та почуттів підлітка («Я розумію, тобі прикро (соромно, тебе це зачіпає, ти гніваєшся, проте...»). Таке формулювання дозволяє вчителю проявити розуміння та повагу до почуттів дитини, а також дає розуміння підлітку, що його слухають, його емоції та думки є важливими та цінними.

3. У випадку виникнення конфліктної ситуації не потрібно розповідати про це іншим дітям чи колегам з метою докору та надання дитині негативної оцінки, адже для підлітка важлива позитивна репутація. Уникаючи таких ситуацій, вчитель позбавляється можливості стати причиною того, що у підлітка можуть погіршитися відносини з однолітками та іншими вчителями.

4. Ведіть себе спокійно, демонструйте свою поведінку неагресивно, адже підліток частіше всього на агресію реагує агресією. Агресивна поведінка у вчителя здатна викликати протидію, опір, провокувати виникнення почуття образи, вини, непрямой агресії тощо.

Висновки до другого розділу

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично визначити вплив психологічних чинників на стиль поведінки у конфліктній ситуації.

Результати дослідження обумовлюють висновки другого розділу:

1. Результати методики «Особистісна шкали проявів тривоги» Тейлор (в адаптації Немчіна) зазначають, що більшість респондентів мають високий та середній з тенденцією до високого рівні тривоги – 40% та 30% відповідно. Тільки 30% респондентів мають низький рівень тривожності.
2. Обробка результатів за опитувальником дослідження рівня агресії Басса-Дарки виявила, що всі респонденти (100%) мають індекс агресивності на низькому рівні, на низькому рівні й індекс ворожості (95%). Лише у 5% респондентів індекс ворожості на середньому рівні.
3. Результати методики К. Томаса «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях» (адаптована Н. В. Грішиной), зазначають, що найбільші показники є

за шкалами суперництва (30%) та компромісу (30%), менше за шкалою уникнення (25%), шкалою пристосування (10%) і найменше за шкалою співробітництва (5%).

4. Результати анкетування:

- ставлення батьків: найбільше нейтральне (40%), позитивне (35%), негативне (25%);

- психологічний клімат в сім'ї: позитивний (40%), нейтральний (35%), негативний (25%);

- психологічний клімат у класі: нейтральний (60%), негативний (20%), позитивний (20%);

- ставлення однокласників: нейтральне (45%); позитивне (40%), негативне (15%);

- ставлення вчителів: нейтральне (50%), позитивне (40%), негативне (10%).

5. Нами був визначений тип розподілу за критерієм Колмагорова-Смірнова і в нас вийшов нормальний розподіл.

6. За допомогою критерія Пірсона встановили зв'язки між показниками:

1) рівнем тривожності та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях.

Прямий зв'язок нами був встановлений між показниками рівня тривожності та стратегіями поведінки суперництво та пристосування. З'ясувалось, що чим вище рівень тривоги, тим більша вірогідність, що буде використані ці стратегії. Отже, це означає, що статистично значуща відмінність між показниками рівня тривожності та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях (суперництво, пристосування) не існує.

Між рівнем тривожності та такими стратегіями поведінки, як співробітництво, компроміс, уникнення зв'язку не виявлено. Статистично значуща відмінність показника рівня тривожності та показників стратегій поведінки (співробітництво, компроміс, уникнення) існує.

Ми дійшли висновку, що вплив тривожності на вибір стратегії поведінки прослідковується.

2) рівнем агресивності та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях.

Встановлений прямий зв'язок тільки між фізичною агресією та стратегією поведінки – уникнення. З цього ми зробили висновок, що статистично значуща відмінність між рівнем агресивності та більшістю стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях існує. Таким чином, проведене дослідження не підтвердило гіпотезу щодо впливу агресивності на стиль поведінки в конфлікті.

3) стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях та показниками анкетування. Майже між усіма показниками встановлений прямий зв'язок. Це свідчить про те, що вибір стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях залежить від психологічного клімату в сім'ї, класі; від ставлення до підлітка батьків, вчителів, однокласників. Отже, статистично значущої відмінності між показниками анкетування та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях не існує.

7. Результати дослідження довели, що на конфліктну поведінку у підлітків мають вплив, як внутрішні чинники, а саме: особистісна тривожність, так і зовнішні чинники: психологічний клімат в сім'ї, психологічний клімат у класі, стосунки з батьками, стосунки з однолітками та вчителями.

ВИСНОВКИ

Метою нашого дослідження було теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити вплив психологічних чинників на стиль поведінки підлітків у конфліктній ситуації. Ретельно дослідивши це питання, ми зробили наступні висновки:

1) Аналіз літератури показав, що проблема конфлікту залишається однією з актуальних тем сучасної психології. Аналіз наукових робіт доводить, що дослідників цікавлять різні аспекти цієї проблематики. Особливо гостро ця проблема постає у підлітковому віці. Загально відомо, що підліткам складно вирішувати конфлікти, і, як правило, у їхній поведінці переважають деструктивні тенденції. Це призводить до ускладнення міжособистісної взаємодії з батьками, вчителями, однолітками. Для нівелювання деструктивності у поведінці підлітків важливе розуміння сутності, змісту конфліктів та чинників, що їх викликають.

На поведінку у конфлікті можуть впливати різні внутрішні психологічні чинники: самооцінка, егоцентризм, агресивність, рівень домагань, тривожність, рівень сформованості рефлексії, навичок спілкування тощо, а також зовнішні чинники: стосунки з оточуючими.

2) Проведене емпіричне дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. У більшості підлітків переважають високий рівень тривожності та середній з тенденцією до високого.

2. Індекс ворожості та агресивності у респондентів на низькому рівні, що говорить про позитивне ставлення до оточуючих. Для респондентів не характерний високий рівень образи та підозрливості, вони не схильні проявляти акти ворожості, не схильні вступати у конфліктні ситуації.

3. Найчастіше підлітки використовують у конфлікті стратегії поведінки: суперництво та компроміс.

4. Оцінка підлітками ставлення батьків до них виявила, що найбільше переважає нейтральне та позитивне ставлення. Психологічний клімат у сім'ї найбільше оцінюється, як позитивний; психологічний клімат у класі – як нейтральний; ставлення однокласників також на нейтральному рівні у більшості підлітків; ставлення вчителів до себе половина респондентів визначає як нейтральне.

3) З метою встановлення зв'язку між внутрішніми та зовнішніми психологічними чинниками та стратегією поведінки у конфлікті ми провели математичну обробку даних за критерієм Пірсона і отримали такі результати:

1. Між показниками рівня тривожності та стратегіями поведінки суперництва та пристосування є прямий зв'язок. Це свідчить, що чим вище рівень тривожності, тим більша вірогідність, що буде використана стратегія суперництва або пристосування в конфліктних ситуаціях. Отже, був визначений вплив тривожності на вибір стратегії поведінки.

2. Зв'язок між агресивністю та вибором стратегії поведінки показав прямий зв'язок тільки між фізичною агресією та таким стилем поведінки, як уникнення. В інших шкалах зв'язку не виявлено. Отже, не підтвердилась наша гіпотеза щодо впливу агресивності на стиль поведінки в конфлікті.

3. За результатами математичної обробки було виявлено зв'язок між майже всіма показниками анкетування та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях, а саме: психологічним кліматом в сім'ї та класі, ставленням батьків, вчителів та однолітків.

4) На основі отриманих результатів були розроблені практичні рекомендації підліткам, батькам та вчителям щодо корекції конфліктної поведінки осіб підліткового віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ананьев Б.Г. Про людину, як об'єкті й суб'єкті виховання. Обрані психологічні праці в 2-х томах Москва, 1980.
2. Анцупов А.Я. Словарь конфликтолога / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. –СПб.: Питер,2006. –528 с.
3. Апішева А. Ш. Проблема конфліктних стосунків сучасних підлітків та юнаків з батьками / А. Ш. Апішева // Вісник НТУУ«КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. – 2012. – № 2(35). – С. 117-125.
4. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль / Л. Берковиц.;пер. с англ. А.Боричева, Л.Царук, Л.Ордановской. –СПб.: Прайм-Евроник, 2001. –512 с.
5. Бэрон Р. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон; пер. с англ. С. Меленевская, Д.Викторова, С.Шпак. –СПб.: Питер, 2001. –352 с.
6. Бисембаева А.К. Основы школьной медиации. учебн. пособ. / А.К. Бисембаева – Костанай : КГПИ, 2017.– 152 с.
7. Божович Л. Проблемы формирования личности / Л. Божович. –М.: Педагогика, 1995. –350 с.
8. Волков Б.С. Психология подростка : учебн. пособ. / Б.С.Волков. – Москва : Академический проект, 2017. – 240 с.
9. Ворожейкін І. Конфліктологія / І.Е. Ворожейкін. –Москва, 2001. – 328 с.
10. Ганеева А.А. Конфликтные ситуации подростков, зависящие от личностных особенностей / А.А. Ганеева, А.В. Гайнуллина // Известия Самарского научного центра РАН. – 2013. – Т. 15. – № 2-4. – С. 961-963
11. Горшкова Е.А. Педагогічна діагностика старших класів, що вчаться, при організації реабілітаційної роботи. Сб. Проблеми особистості, профілактика відхилень у її розвитку. М.- А., 1993

12. Гришина Н.В. Психология конфликта / Н.В. Гришин. – Спб.: ПИТЕР, 2000. – 544 с.
13. Долинська Л. Психологія конфлікту / Л. Долинська, Л. Матяш - Заяц. – Київ: Каравела, 2017. – 304 с.
14. Зеленков М.Ю. Социальная конфликтология / М.Ю. Зеленков. – Москва: Юридический институт МИИТа, 2003. – 262 с.
15. Иванова Л.Ю. Агресивність, жорстокість і відносини старшокласників до їх проявів // Проблеми особистості, профілактика відхилень у її розвитку. Москва & Архангельськ, 1993
16. Костюнина Е. А. Особенности формирования конфликтного поведения в подростковом возрасте. Молодой ученый. 2016. №1. С. 642-646.
17. Крамина А. С. Конфликтология / под ред. А. С. Крамина. – Спб.: Лань, 1999. – 162 с.
18. Кречмер Э. Строение тела и характера / Э. Кречмер. – Москва: Педагогика, 1995. – 292 с.
19. Куимова Н.Н., Григошина Ю.А. Взаимосвязь тревожности и стиля поведения подростков в конфликтной ситуации // Современное образование. 2018. № 2. С. 40 -50. [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=26365
20. Куниця Т.Ю. Проблема конфліктів у шкільному колективі / Т.Ю. Куниця // Збірник наукових праць за результатами методологічного семінару НАПН України «Нові тенденції і явища у дитячому і молодіжному середовищі в Україні: цивілізаційний, культурологічний, інформаційний виміри». – Київ: ТОВ "Видавниче підприємство "Едельвейс", С. 114-120.
21. Мичурина Ю.А., Сарафанникова Н.С. К проблеме агрессивности у детей старшего дошкольного возраста. Международный студенческий научный вестник. 2015. № 5-2.
22. Петровський А. Краткий психологический словарь / А. Петровський, М. Ярошевський, Л. Карпенко. – Ростов-на-Дону: ФЕНИКС, 1998. – 512 с.

23. Румянцева Т.Г. Понятие агрессивности в современной зарубежной психологии / Т.Г. Румянцева // Вопросы психологии. –1991. –№1. –С. 81-87
24. Хасан Б. И. Конструктивная психология конфликта / Б. И. Хасан. – Санкт-Петербург : Питер, 2003. – 250 с.
25. Чайковська О. М. Психологія підліткової конфліктності : навч. посіб. / О. М. Чайковська ; МОН України, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2016. – 126 с.
26. Яновська Т.А. Взаємозв'язок прояву психологічного конфлікту з емоційною сферою підлітків / Т.А.Яновська // Young Scientist – 2015. – № 2 (17). – С.235-238
27. Bourne E. The anxiety and phobia workbook / Edmund J. Bourne. –5th ed. – Distributed in Canada by Raincoast Books Copyright, 2010. –496 p

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Методика Басса-Дарки для діагностики агресивної поведінки

Інструкція випробуваному дуже проста: необхідно написати "так" біля тих тверджень, з якими він згоден, і "ні", які не відповідають його думці про себе.

1. Іноді я не можу побороти бажання заподіяти фізичну шкоду іншим людям.
2. Час від часу я судачу про тих людей, які мені неприємні.
3. Я швидко дратуюся, але так само легко приходжу в стан спокою.
4. Якщо мене не попросять по-хорошому, то я не стану цього робити.
5. Я не кожен раз отримую те, що мені необхідно.
6. Я впевнений, що люди пліткують у мене за спиною.
7. Якщо мені не подобається поведінка моїх друзів, я даю їм про це знати.
8. Якщо мені потрібно було когось обдурити, то після цього я відчував муки совісті.
9. Я думаю, що нездатний завдати удару людині.
10. Я ніколи не злюся до такої міри, щоб кидатися предметами.
11. Я завжди поблажливий до слабкостей інших людей.
12. Якщо мені не до душі встановлене кимось правило, я завжди прагну його порушити.
13. Інші користуються сприятливими обставинами набагато кращими, ніж у мене.
14. Я завжди насторожено тримаюся з тими, хто поводить по відношенню до мене більш дружньо.
15. Нерідко я буваю незгодний з іншими.
16. Час від часу мені на думку приходять такі думки, які викликають у мене сором.
17. Якщо хтось завдасть удару мені першим, я не стану відповідати.
18. Коли я роздратований, то грюкаю дверима в приміщенні.
19. Я набагато сильніше дратуюся, ніж це може здатися людям, які оточують мене.
20. Якщо хтось намагається корчити з себе керівника, я завжди буду чинити йому наперекір.
21. Моє життя мене трохи засмучує.
22. Я впевнений, що багато людей мене недолюблюють.
23. Я не можу стриматися, щоб не сперечатися, коли інші висловлюють незгоду з моєю думкою.
24. Ті, хто намагається ухилитися від роботи, повинні відчувати провину і сором.
25. Люди, які завдають образ мені або членам моєї сім'ї, напрошуються на бійку.
26. Я не здатний жартувати грубим чином.
27. Коли треба мною сміються, я приходжу в лютю.
28. Коли люди починають уявляти з себе керівників, я роблю все, щоб вони перестали зазнаватися.
29. Практично щотижня на очі мені попадаються ті, хто мені не подобається.
30. Багато людей відчувають до мене заздрість.
31. Я вимагаю від інших, щоб вони поважали мою гідність і права.

32. Я засмучений тим, що не можу як слід підтримати матеріально своїх батьків.
33. Люди, які вічно діють мені на нерви, варті того, щоб їх вдарили.
34. Через стан злості я нерідко буваю похмурим.
35. Я не розчаровуюся, якщо хтось поводить себе щодо мене гірше, ніж я цього заслуговую.
36. Якщо хтось робить спроби вивести мене з себе, я не стану звертати на це уваги.
37. Незважаючи на те що я не подаю вигляду, нерідко мене гложе почуття заздрості.
38. Мені нерідко здається, що люди сміються з мене.
39. Навіть якщо я злий, я не буду вживати в бесіді лайку.
40. Я хотів би, щоб мені пробачили мої помилки.
41. Навіть якщо хтось піднімає на мене руку, я рідко даю здачі.
42. Якщо щось виходить не так, як я б хотів, я ображаюся.
43. Рідко вже своєю присутністю деякі люди викликають у мене почуття роздратування.
44. Немає тих людей, яких я б дійсно ненавидів.
45. Мій девіз: "Ніколи не довіряй чужим".
46. Якщо хтось викликає у мене почуття роздратування, я готовий про нього висловити все, що думаю.
47. Я роблю багато вчинків, про які потім шкодую.
48. Якщо я злий і роздратований, я можу кого-небудь вдарити.
49. Починаючи з 10 років я ніколи не виявляв гнів.
50. Іноді я відчуваю себе пороховою бочкою, яка вибухне в будь-яку секунду.
51. Якби інші люди мали інформацію про те, що я відчуваю, вони б визнали мене за людину, з якою дуже нелегко порозумітися.
52. Я часто думаю про те, що змушує інших людей робити для мене хороші речі.
53. Якщо на мене підвищують голос, я починаю робити це у відповідь.
54. Невдачі засмучують мене.
55. Я вступаю в бійку не частіше і не рідше, ніж інші.
56. Я можу згадати такі випадки, коли від злості хапав перший-ліпший предмет і ламав його.
57. Іноді я відчуваю, що можу стати ініціатором бійки.
58. Нерідко зі мною чинять не по справедливості.
59. Раніше мені здавалося, що велика частина людей завжди говорить правду, але тепер я так не вважаю.
60. Від злості і роздратування я лаюся.
61. Якщо я роблю неправильні вчинки, мене починає мучити сумління.
62. Якщо для того щоб захистити свої права, мені потрібно застосувати фізичну силу, я зроблю це.
63. Часто я висловлюю свою злість тим, що стукаю кулаком по столу.
64. Я нерідко веду себе грубо по відношенню до тих, хто мені не подобається.
65. У мене немає таких ворогів, які хотіли б завдати мені шкоди.
66. Я не можу поставити на місце навіть того, хто це заслуговує.

67. Нерідко мені здається, що я жив неправильно.
68. Я знаю таких людей, які своїми словами можуть довести мене навіть до бійки.
69. Я не відчуваю роздратування через несуттєві речі.
70. Я дуже рідко можу подумати, що хтось хоче навмисно мене образити або ж розлютити.
71. Нерідко я погрожую іншим, хоча й не збираюся приводити свої погрози у виконання.
72. За останні роки я став справжнім занудою.
73. У суперечці я нерідко підвишую голос.
74. Як правило, я намагаюся приховувати негативне ставлення до людей.
75. Краще я погоджуся з чим-небудь, ніж буду вступати в суперечку.

Методика Басса-Дарки - інтерпретація

Підсумовуючи отримані в результаті дослідження відповіді, психолог визначає рівень різних типів проявів агресивності.

Фізична агресія

Відповідь "" так "" на запитання: 1, 25, 33, 48, 55, 62, 68

Відповідь "" ні "" на питання: 9, 17, 41

Непряма агресія

Відповідь "" так "" на запитання: 2, 18, 34, 42, 56, 63

Відповідь "" ні "" на питання: 10, 26, 49

Роздратування

Відповідь "" так "" на запитання: 3, 19, 27, 43, 50, 57, 64, 72

Відповідь "" ні "" на питання: 11, 35, 69

Негативізм

Відповідь "" так "" на запитання: 4, 12, 20, 23, 36

Відповідь "" ні "" на питання: відсутні

Схильність до образи

Відповідь "" так "" на запитання: 5, 13, 21, 29, 37, 51, 58

Відповідь "" ні "" на питання: 44

Настороженість

Відповідь "" так "" на запитання: 6, 14, 22, 30, 38, 45, 52, 59

Відповідь "" ні "" на питання: 65, 70

Вербальна (словесна) агресія

Відповідь "" так "" на запитання: 7, 15, 23, 31, 46, 53, 60, 71, 73

Відповідь "" ні "" на питання: 39, 66, 74, 75

Вина:

Відповідь "" так "" на запитання: 8, 16, 24, 32, 40, 47, 54, 61, 67

Індекс ворожості включає в себе 5 - ю і 6 - ю шкали, а індекс агресивності (прямий або мотиваційної) включає в себе шкали 1, 3, 7 - ю.

Особистісна шкала проявів тривоги Тейлор (адаптація Т. А. Немчінова);

Інструкція: “Прочитайте уважно кожне з 60-ти запро-понованих тверджень, які вимагають однозначних відповідей (“так” або “ні”). У реєстраційному бланку, у клітинці, відповідній номеру твердження, поставте знак “+” (так), якщо згодні, або “-” (ні), якщо не згодні.

Відповідайте швидко, довго не замислюйтесь”.

Текст опитувальника:

1. Я можу довго працювати не втомлюючись.
2. Я завжди виконую свої обіцянки, не зважаючи на те, зручно мені це чи ні.
3. Зазвичай руки й ноги в мене теплі.
4. У мене рідко болить голова.
5. Я впевнений у своїх силах.
6. Очікування мене нервує.
7. Часом мені здається, що я ні на що не здатний.
8. Зазвичай я відчуваю себе цілком щасливим.
9. Я не можу зосередитися на чомусь одному.
10. У дитинстві я завжди негайно й покірливо виконував усе те, що мені доручали.
11. Раз на місяць або частіше в мене буває розлад шлунка.
12. Я часто ловлю себе на тому, що мене щось тривожить.
13. Я думаю, що я не більше нервовий, ніж більшість людей.
14. Я не надто сором'язливий.
15. Життя для мене майже завжди пов'язане з великим напруженням.
16. Іноді буває, що я говорю про речі, в яких не розбираюся.
17. Я червонію не частіше за інші.
18. Я часто засмучуюсь через дрібниці.
19. Я рідко помічаю в себе серцебиття або задишку.
20. Не всі люди, яких я знаю, мені подобаються.
21. Я не можу заснути, якщо мене щось тривожить.
22. Зазвичай я спокійний і мене нелегко засмутити.
23. Мене часто мучать нічні кошмари.
24. Я схильний все сприймати надто серйозно.
25. Коли я нервую, в мене посилюється пітливість.
26. У мене неспокійний і переривчастий сон.
27. В іграх я волію скоріше вигравати, ніж програвати.
28. Я більш чутливий за інших людей.
29. Буває, що нескромні жарти та гостроти викликають у мене сміх.
30. Я хотів би бути так само задоволений своїм життям, як, мабуть, задоволені інші.
31. Мій шлунок сильно турбує мене.
32. Я постійно заклопотаний своїми матеріальними та службовими справами.
33. Я насторожено ставлюся до деяких людей, хоча знаю, що вони не можуть заподіяти мені шкоди.

34. Мені часом здається, що переді мною нагромаджені такі труднощі, яких мені не подолати.
35. Я легко ніяковію.
36. Часом я стаю настільки збудженим, що це заважає мені заснути.
37. Я вважаю за краще ухилятися від конфліктів і скрутних ситуацій.
38. У мене бувають напади нудоти та блювоти.
39. Я ніколи не спізнаювався на побачення або роботу.
40. Часом я відчуваю, що від мене немає ніякої користі.
41. Іноді мені хочеться вилятися.
42. Майже завжди я відчуваю тривогу у зв'язку з чим-небудь або з ким-небудь.
43. Мене турбують можливі невдачі.
44. Я часто боюся, що ось-ось почервонію.
45. Мене нерідко охоплює відчай.
46. Я – людина нервова і легко збуджувана.
47. Я часто помічаю, що мої руки тремтять, коли я намагаюся що-небудь зробити.
48. Я майже завжди відчуваю голод.
49. Мені не вистачає впевненості в собі.
50. Я легко пітнію навіть у прохолодні дні.
51. Я часто мрію про такі речі, про які краще нікому не розповідати.
52. У мене дуже рідко болить живіт.
53. Я вважаю, що мені дуже важко зосередитися на якій-небудь задачі або роботі.
54. У мене бувають періоди такого сильного занепокоєння, що я не можу довго всидіти на одному місці.
55. Я завжди відповідаю на листи одразу ж після прочитання.
56. Я легко засмучуюсь.
57. Практично я ніколи не червонію.
58. У мене набагато менше різних побоювань і страхів, ніж у моїх друзів та знайомих.
59. Буває, що я відкладаю на завтра те, що слід зробити сьогодні.
60. Зазвичай я працюю з великою напругою.

Ключ:

В 1 бал оцінюються відповіді “так” до висловлювань 6, 7, 9, 11, 12, 13, 15, 18, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 42, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 53, 54, 56, 60 і відповіді “ні” до висловлювань 1, 3, 4, 5, 8, 14, 17, 19, 22, 39, 43, 52, 57, 58.

Неправдивими вважаються відповіді “так” до висловлювань 2, 10, 55 і “ні” до висловлювань 16, 20, 27, 29, 41, 51, 59.

Інтерпретація результатів

Сумарна оцінка: 40–50 балів розглядаються як показник дуже високого рівня тривоги; 25–39 балів свідчать про високий рівень тривоги; 16–24 бали – про середній рівень (з тенденцією до високого); 5–15 балів – про середній рівень (з тенденцією до низького); 0–4 бали – про низький рівень тривоги.

Методика К. Томаса «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях», адаптована Н. В. Грішиной

Інструкція: в опитувальнику наведено 5 можливих варіантів поведінки в конфліктній ситуації, які згруповані у 30 пар. З кожної пари оберіть те судження, яке Ви вважаєте найхарактернішим для своєї поведінки.

- 1.а) Іноді я надаю можливість іншим узяти на себе відповідальність за розв'язання спірного питання.
- б) Перш ніж обговорювати те, у чому ми не дійшли згоди, я намагаюся звернути увагу на те, із чим ми обидва погоджуємося.
- 2.а) Я намагаюся знайти компромісне рішення.
- б) Я намагаюся владнати справу з урахуванням інтересів іншого і власних.
- 3.а) Зазвичай я наполегливо намагаюся досягти свого.
- б) Я намагаюся заспокоїти іншого і здебільшого зберегти наші стосунки.
- 4.а) Я намагаюся знайти компромісне рішення.
- б) Іноді я жертвую власними інтересами заради інтересів іншої людини.
- 5.а) Налагоджуючи спірну ситуацію, я повсякчас намагаюся знайти підтримку в іншого.
- б) Я намагаюся зробити все, щоб уникнути напруження.
- 6.а) Я намагаюся уникнути прикрощів.
- б) Я намагаюся досягти свого.
- 7.а) Я намагаюся відкласти розв'язання спірного питання, щоб згодом зробити це остаточно.
- б) Я вважаю за можливе поступитися одним, щоб досягти іншого.
- 8.а) Зазвичай я наполегливо намагаюся досягти свого.
- б) Я насамперед намагаюся чітко з'ясувати те, у чому полягають усі порушені інтереси й питання.
- 9.а) Вважаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.
- б) Я докладаю всіх зусиль, щоб досягти свого.
- 10.а) Я наполегливо прагну досягти свого.
- б) Я намагаюся знайти компромісне рішення.
- 11.а) Насамперед я намагаюся чітко з'ясувати те, у чому полягають усі порушені інтереси й питання.
- б) Я намагаюся заспокоїти іншого й здебільшого зберегти наші стосунки.
- 12.а) Я завжди уникаю позиції, що може викликати суперечки.
- б) Я даю можливість іншому мати свою думку, якщо він також іде мені назустріч.
- 13.а) Я пропоную серединну позицію.
- б) Я наполягаю, щоб усе було зроблено по-моєму.
- 14.а) Я повідомляю іншому свою думку й запитую про його погляди.
- б) Я намагаюся довести іншому логіку й переваги моїх поглядів.
- 15.а) Я намагаюся заспокоїти іншого й здебільшого зберегти наші стосунки.
- б) Я намагаюся зробити все необхідне, щоб уникнути напруженості.

- 16.а) Я намагаюся не зачепити почуттів іншого.
- б) Я намагаюся переконати іншого в перевазі моєї позиції.
- 17.а) Зазвичай я наполегливо намагаюся досягти свого.
- б) Я намагаюся зробити все, щоб уникнути марної напруженості.
- 18.а) Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.
- б) Я даю можливість іншому мати свою думку, якщо він також іде мені назустріч.
- 19.а) Передусім я намагаюся чітко з'ясувати те, у чому полягають усі порушені інтереси й спірні питання.
- б) Я намагаюся відкласти рішення спірного питання, щоб згодом розв'язати його остаточно.
- 20.а) Я намагаюся негайно подолати наші розбіжності.
- б) Я намагаюся знайти найкраще поєднання вигод і втрат для нас обох.
- 21.а) Під час переговорів я намагаюся бути уважним до бажань іншого.
- б) Я завжди схильюся до прямого обговорення проблеми.
- 22.а) Я намагаюся знайти серединну позицію між моєю думкою та думкою іншої людини.
- б) Я відстоюю свої бажання.
- 23.а) Як правило, я турбуюся про те, щоб задовольнити бажання кожного з нас.
- б) Іноді я надаю можливість іншим узяти на себе відповідальність за розв'язання спірного питання.
- 24.а) Якщо позиція іншого видається мені важливою, я намагатимуся йти назустріч його бажанням.
- б) Я намагаюся переконати іншого дійти компромісу.
- 25.а) Я намагаюся довести іншому логіку й переваги моїх поглядів.
- б) Ведучи переговори, я намагаюся бути уважним до бажань іншого.
- 26.а) Я пропоную серединну позицію.
- б) Я майже завжди стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.
- 27.а) Зазвичай я уникаю позиції, що може викликати суперечки.
- б) Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.
- 28.а) Зазвичай я наполегливо намагаюся досягти свого.
- б) Налагоджуючи ситуацію, я намагаюся знайти підтримку в іншого.
- 29.а) Я пропоную серединну позицію.
- б) Вважаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.
- 30.а) Я намагаюся не зачіпати почуттів іншого.
- б) Я завжди дотримуюся такої позиції в спірному питанні, щоб досягти успіху.

Бланк для відповідей

Бланк для відповідей

№ пари	а	б	№ пари	а	б
1			16		
2			17		
3			18		
4			19		
5			20		
6			21		
7			22		
8			23		
9			24		
10			25		
11			26		
12			27		
13			28		
14			29		
15			30		

Опрацювання результатів

Кількість балів, яку Ви набрали за кожною шкалою, визначає тенденції дотримання відповідної поведінки в конфліктних ситуаціях. Бали підраховуються за наведеним далі ключем.

Ключ до відповідей

Ключ до відповідей

№ з/п	Суперництво	Співпраця	Компроміс	Уникнення	Прийняття
1				а	б
2		б	а		
3	а				б
4			а		б
5		а		б	
6	б			а	
7			б	а	
8	а	б			
9	б			а	
10	а		б		
11		а			б
12			б	а	
13	б		а		
14	б	а			
15				б	а
16	б				а
17	а			б	
18			б		а
19		а		б	
20		а	б		
21		б			а
22	б		а		
23		а		б	
24			б		а
25	а				б
26		б	а		
27				а	б
28	а	б			
29			а	б	
30		б			а

Авторська анкета

Анкета

1) Напиши склад своєї сім'ї:

2) Як ти оцінюєш ставлення батьків до себе?

А) Позитивно

Б)Нейтрально

В) Негативно

3) Як ти оцінюєш ставлення братів/сестер (якщо вони є) до себе?

А)Позитивно

Б)Нейтрально

В) Негативно

Г) Немає

4) Як ти оцінюєш ставлення бабусі/дідуся (якщо ви проживаєте разом)до себе?

А)Позитивно

Б)Нейтрально

В) Негативно

Г) Не проживаємо

5)Як ти оцінюєш психологічний клімат в сім'ї?

А)Позитивно

Б)Нейтрально

В) Негативно

6) Як ти оцінюєш психологічний клімат в класі?

А)Позитивно

Б)Нейтрально

В) Негативно

7) Як ти оцінюєш ставлення однокласників до себе?

А)Позитивно

Б)Нейтрально

В) Негативно

8) Як ви оцінюєте ставлення вчителів до себе?

А) Позитивно

Б) Нейтрально

В) Негативно

Одновібірковий критерій Колмогорова-Смірнова

	Рі ве нь Т р ив ог и	С уп ер н и цт во	С вр об іт н и цт во	К о пр о мі с	У н пр ик не н я	П ри ст ос ув ан ня	Фі зи чн А гр ес ія	Н еп ря м А гр ес ія	Ро зд ра ту ва н ня	Н ег ат ив із м	О бр аз а	Пі до зр ілі ст ья	В ер ба ль на А гр ес ія	Індек сВор ожос ті	Поч утт яВи ни	Індек сАгр есивн ості
N	24	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
Нормальніє параметри ^{a,b}	Ср ед неє 3	15 5, 95	6, 6, 10 00	6, 6, 00 00	6, 6, 25 00	5, 5, 15 00	4, 4, 50 00	4, 4, 05 00	4, 4, 95 00	2, 3, 35 00	3, 3, 45 00	3, 3, 10 00	4, 4, 70 00	5,600 0	3,20 00	11,45 00
Різниці екстремумів	Ст д. отк ло не ни е	12 ,6 41 95	3, 44 08 5	1, 2, 68 27 3	2, 2, 90 19 5	2, 2, 04 87 5	2, 2, 50 26 3	1, 2, 50 35 0	2, 1, 54 38 3	1, 2, 46 08 9	2, 2, 08 94 5	2, 2, 14 96 6	2, 2, 12 99 9	4,005 26	2,37 531	6,435 71
Мо ду ль По ло жи тел ьн ье	Мо ду ль По ло жи тел ьн ье	,2 15 59	,1 93 50	,1 50 79	,1 79 21	,1 21 29	,1 29 36	,2 36 90	,1 90 05	,2 05 06	,2 06 96	,1 96 88	,1 88	,210	,143	,154
От ри цат ель ны е	От ри цат ель ны е	- ,1 52	- ,1 07	- ,1 16	- ,1 43	- ,0 85	- ,1 29	- ,2 36	- ,1 54	- ,2 05	- ,1 44	- ,1 14	- ,1 12	-,184	- ,131	-,106
Статистика Z Колмогорова- Смірнова	1, 05 5	,7 10	,8 65 71	,6 71 01	,8 01 41	,5 41 78	,5 78 05	1, 05 7	,8 49 18	,9 18 22	,9 22 75	,8 75 39	,8 39	,940	,641	,689
Асимпт. знч. (двухстороння)	,2 15	,6 95	,4 43	,7 59	,5 42	,9 32	,8 92	,2 14	,4 67	,3 68	,3 63	,4 29	,4 82	,340	,806	,730

Одновібірковий критерій Колмогорова-Смірнова

	Рі	С	С	К	У	П	Фі	Н	Р	Н	Пі	В				
	ве	вр	вр	о	н	ри	зи	еп	Р	Н	до	В				
	нь	об	об	о	н	ст	чн	ря	зд	ег	зр	ер				
	Т	іт	іт	м	пр	ос	а	а	ра	ат	О	ль	Індек	Поч	Індек	
	р	н	н	пр	ик	не	А	А	ту	ив	бр	на	сВор	утт	сАгр	
	ив	и	и	о	не	ув	гр	гр	ва	из	аз	А	ожос	яВи	есивн	
	ог	цт	цт	мі	н	ан	ес	ес	н	із	аз	гр	ті	ни	ості	
	и	во	во	с	ня	ня	ія	ія	ня	м	а	ія				
N	24	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	
Нормальніе параметри ^{a,b}	Среднее	15,833	5,950	6,100	6,000	6,250	5,150	4,500	4,050	4,350	3,450	3,100	4,700	5,600	3,200	11,450
	Стандартное отклонение	12,4195	3,085	1,273	2,191	2,875	2,205	2,263	1,380	2,089	1,095	2,966	4,005	2,375	6,435	
	Різниці екстремумів	0,215	0,159	0,193	0,150	0,179	0,212	0,229	0,363	0,290	0,205	0,206	0,196	0,210	0,143	0,154
Покази телъные	0,215	0,159	0,193	0,150	0,179	0,212	0,226	0,141	0,290	0,195	0,206	0,196	0,210	0,143	0,154	
Отрицательные	0,152	0,130	0,107	0,116	0,143	0,185	0,229	0,363	0,545	0,205	0,444	0,141	-0,184	0,131	-0,106	
Статистика Z Колмогорова-Смирнова	1,055	0,710	0,865	0,671	0,801	0,541	0,578	1,005	0,849	0,918	0,922	0,875	0,940	0,641	0,689	
Асимпт. знч. (двухсторонняя)	0,215	0,695	0,443	0,759	0,542	0,932	0,892	0,214	0,467	0,368	0,363	0,429	0,340	0,806	0,730	

a. Сравнение с нормальным распределением.

b. Оценивается по данным.

Таблица 2.2.2

Одновібірковий критерій Колмогорова-Смірнова

	Рі	С	С	К	У	П	Фі	Н	Р	Н	Пі	В				
	ве	уп	вр	о	н	ри	зи	еп	Р	Н	до	ер				
	нь	р	об	м	н	ст	чн	ря	зд	ег	зр	ба				
	Т	н	іт	пр	ик	ос	а	а	ра	ат	О	ль	Індек	Поч	Індек	
	р	и	н	о	не	ув	А	А	ту	ив	бр	на	сВор	утт	сАгр	
	ив	и	и	о	не	ув	гр	гр	ва	ив	аз	А	ожос	яВи	есивн	
	ог	и	и	мі	н	ан	ес	ес	н	із	аз	гр	ті	ни	ості	
	и	во	во	с	ня	ня	ія	ія	ня	м	а	ія				
N	24	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	
Нормальніе параметри ^{a,b}	Средне	15,833	5,950	6,100	6,000	6,250	5,150	4,500	4,050	4,350	3,450	3,100	4,700	5,600	3,200	11,450
	Стандартне	12,641	3,085	1,273	2,191	2,875	2,205	2,263	1,350	2,380	1,089	2,966	2,129	4,005	2,375	6,435
	Різниці екстремумів	0,215	0,159	0,193	0,150	0,179	0,212	0,229	0,236	0,190	0,205	0,206	0,196	0,210	0,143	0,154
Отрицательные	0,152	0,159	0,193	0,150	0,179	0,212	0,226	0,214	0,190	0,195	0,206	0,196	0,210	0,143	0,154	
Статистика Z Колмогорова-Смірнова	1,055	0,710	0,865	0,671	0,801	0,541	0,578	1,005	0,849	0,918	0,922	0,875	0,940	0,641	0,689	
Асимпт. знч. (двухсторонняя)	0,215	0,695	0,443	0,759	0,542	0,932	0,892	0,214	0,467	0,368	0,363	0,429	0,340	0,806	0,730	

Кореляційний розподіл між рівнем тривоги та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях

		РівеньТривоги	Суперництво	Співробітництво	Компроміс	Уникнення	Пристосування
РівеньТривоги	Корреляція Пирсона	1	,669**	,206	-,053	-,314	-,631**
	Знч.(2-сторон)		,001	,383	,825	,178	,003
	N	24	20	20	20	20	20
Суперництво	Корреляція Пирсона	,669**	1	-,035	-,522*	,181	-,680**
	Знч.(2-сторон)	,001		,882	,018	,445	,001
	N	20	20	20	20	20	20
Співробітництво	Корреляція Пирсона	,206	-,035	1	-,162	-,145	-,256
	Знч.(2-сторон)	,383	,882		,496	,542	,277
	N	20	20	20	20	20	20
Компроміс	Корреляція Пирсона	-,053	-,522*	-,162	1	-,620**	,057
	Знч.(2-сторон)	,825	,018	,496		,004	,811
	N	20	20	20	20	20	20
Уникнення	Корреляція Пирсона	-,314	,181	-,145	-,620**	1	-,178
	Знч.(2-сторон)	,178	,445	,542	,004		,453
	N	20	20	20	20	20	20
Пристосування	Корреляція Пирсона	-,631**	-,680**	-,256	,057	-,178	1
	Знч.(2-сторон)	,003	,001	,277	,811	,453	
	N	20	20	20	20	20	20

Кореляційний розподіл між рівнями агресії та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях

Таблиця 2.2.3

		Суперництво	Співробітництво	Компроміс	Уникнення	Пристосування
Фізична Агресія	Корреляція	-,241	,150	-,246	,570**	-,011
	Пирсона					
	Знч.(2-сторонн)	,305	,528	,295	,009	,963
	N	20	20	20	20	20
Непряма Агресія	Корреляція	-,305	-,002	,060	,235	,133
	Пирсона					
	Знч.(2-сторонн)	,191	,993	,801	,319	,576
	N	20	20	20	20	20
Роздратування	Корреляція	-,379	-,073	,014	,326	,226
	Пирсона					
	Знч.(2-сторонн)	,099	,761	,952	,161	,338
	N	20	20	20	20	20
Негативізм	Корреляція	-,227	-,058	,223	-,101	,088
	Пирсона					
	Знч.(2-сторонн)					
	N					

	Знч.(2- сторо н) N	,337 20	,809 20	,344 20	,671 20	,713 20
Образа	Корр еляци я Пирс она Знч.(2- сторо н) N	-,114 20	,001 20	,026 20	,194 20	-,030 20
	Знч.(2- сторо н) N	,633 20	,995 20	,913 20	,413 20	,901 20
Підозрілість	Корр еляци я Пирс она Знч.(2- сторо н) N	-,127 20	,186 20	-,101 20	,125 20	,066 20
	Знч.(2- сторо н) N	,593 20	,432 20	,671 20	,598 20	,782 20
ВербальнаАгресі я	Корр еляци я Пирс она Знч.(2- сторо н) N	-,110 20	-,094 20	,400 20	-,127 20	-,148 20
	Знч.(2- сторо н) N	,645 20	,694 20	,080 20	,595 20	,533 20
ПочуттяВини	Корр еляци я Пирс она Знч.(2- сторо н) N	-,024 20	,061 20	,107 20	-,022 20	-,075 20
	Знч.(2- сторо н) N	,918 20	,800 20	,654 20	,928 20	,755 20

ІндексВорожості	Корреляція Пірсона	-,089	,139	,023	,212	-,128
	Знач. (2-сторонн.)	,708	,559	,925	,370	,590
	N	20	20	20	20	20
ІндексАгресивності	Корреляція Пірсона	-,156	,205	,217	,087	-,230
	Знач. (2-сторонн.)	,512	,387	,358	,716	,328
	N	20	20	20	20	20

Одновібірковий критерій Колмогорова-Смирнова

	Ставлення Батьків	ПсихКліматВСімі	ПсихКліматВКласі	СтавленняОднокласників	СтавленняВчителів	
N	20	20	20	20	20	
Нормальные параметры ^{a,b}	Среднее	1,9000	1,8500	2,0000	1,7500	1,7000
	Стд. отклонение	,78807	,81273	,64889	,71635	,65695
Разности экстремумов	Модуль	,223	,252	,300	,252	,276
	Положительные	,223	,252	,300	,252	,257
	Отрицательные	-,200	-,173	-,300	-,236	-,276
Статистика Z Колмогорова-Смирнова	,999	1,128	1,342	1,129	1,234	
Асимпт. знач. (двухсторонняя)	,272	,157	,055	,156	,095	

а. Порівняння з нормальним розподілом.

б. Оцінка даних.

Математична обробка даних за критерієм Пірсона

Кореляційний розподіл між авторської анкетою та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях

		Ставлення Батьків	Псих Клімат Всі мі	Псих Клімат ВКл асі	Ставлення Однокласників	Ставлення Вчителів
Суперництво	Корреляція	,619**	,524*	,894*	,848*	,819*
	Пирсона					
	Знч.(2-сторон)	,004	,018	,093	,041	,070
	N	20	20	20	20	20
Співпраця	Корреляція	,711*	,865*	,893*	,709*	,767*
	Пирсона		*	*		
	Знч.(2-сторон)	,041	,004	,015	,047	,046
	N	20	20	20	20	20
Компроміс	Корреляція	,622*	-	,607*	,851**	,566*
	Пирсона		,491*			
	Знч.(2-сторон)	,006	,028	,007	,032	,015
	N	20	20	20	20	20
Уникнення	Корреляція	,779**	,850*	,877*	,814*	,776*
	Пирсона					
	Знч.(2-сторон)	,009	,028	,037	,017	,045
	N	20	20	20	20	20
Пристосування	Корреляція	-,461*	,971*	,857*	,751*	-,452*
	Пирсона			*		
	Знч.(2-сторон)	,041	,007	,012	,025	,045
	N	20	20	20	20	20

*. Корреляція значуща на рівні 0.05 (2-сторін.).

** . Корреляція значуща на рівні 0.01 (2-сторін.).

Результати дослідження методики особистісна шкала проявів тривоги Тейлор (в адаптації Т.

А. Немчінова)

№	Шкала	Шкала	Шкала	Шкала	Шкала
	Дуже високий рівень тривоги	Високий рівень тривоги	Середній рівень тривоги (з тенденцією до високого)	Середній рівень тривоги (з тенденцією до низького)	Низький рівень тривоги
Респондент1		35			
Респондент2		35			
Респондент3		30			
Респондент4		29			
Респондент5		28			
Респондент6		26			
Респондент7		25			
Респондент8		25			
Респондент9			24		
Респондент10			22		
Респондент11			22		
Респондент12			20		
Респондент13			18		
Респондент14			16		
Респондент15					5
Респондент16					5
Респондент17					1
Респондент18					1
Респондент19					0
Респондент20					0

Результати дослідження за методикою К. Томаса, адаптована Н. В. Грішиной «Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях».

№	Шкала	Шкала	Шкала	Шкала	Шкала
	Суперництво	Співробітництво	Компроміс	Уникнення	Пристосування
Респондент1	12	4	6	5	3
Респондент2	11	8	2	7	2

Респондент3	11	6	2	8	3
Респондент4	7	6	6	4	6
Респондент5	10	6	3	8	2
Респондент6	10	5	3	7	5
Респондент7	7	10	4	5	4
Респондент8	2	9	10	5	3
Респондент9	5	4	11	4	5
Респондент10	4	8	10	3	4
Респондент11	5	5	10	5	4
Респондент12	3	5	9	7	5
Респондент13	4	6	8	4	7
Респондент14	5	7	3	8	7
Респондент15	8	7	5	10	0
Респондент16	6	5	6	7	6
Респондент17	2	4	5	10	8
Респондент18	4	5	5	8	7
Респондент19	3	5	8	4	10
Респондент20	0	7	4	6	12

Результати дослідження за опитувальником дослідження рівня агресії Басса-Дарки

	Шкала	Шкала	Шкала	Шкала	Шкала	Шкала	Шкала	Шкала	Шкала	Шкала
№	Фізична агресія	Непрямая агресія	Роздратування	Негативізм	Образ	Підозрлість	Вербальна агресія	Почуття вини	Індекс сорожості	Індекс агресивності
Респондент1	2	4	2	2	2	0	3	3	2	7
Респондент2	6	5	6	3	5	6	5	6	11	17
Респондент3	5	4	4	1	2	3	3	4	2	3
Респондент4	4	5	4	4	4	4	7	2	2	3
Респондент5	5	2	5	2	2	2	3	1	4	13
Респондент6	1	1	1	0	2	1	4	1	3	6

дент6										
Респон дент7	6	4	5	2	4	2	2	1	6	13
Респон дент8	5	5	4	2	4	2	5	4	6	14
Респон дент9	2	3	1	0	2	1	3	0	3	6
Респон дент10	3	2	4	2	1	1	5	3	2	12
Респон дент11	5	5	9	5	6	4	10	6	10	24
Респон дент12	5	5	6	2	2	3	6	2	5	17
Респон дент13	3	2	3	5	2	6	4	4	5	8
Респон дент14	3	3	4	0	0	2	3	0	2	10
Респон дент15	7	6	6	3	7	8	8	7	15	21
Респон дент16	1	3	4	2	3	1	5	2	2	3
Респон дент17	11	6	11	4	4	2	2	1	4	6
Респон дент18	8	5	6	3	8	3	6	6	11	20
Респон дент19	2	6	9	3	6	6	7	8	12	18
Респон дент20	6	5	5	2	3	5	3	3	5	8

Результати дослідження авторської анкети

Питання	Склад сім'ї	Оцінка ставлення батьків до себе	Оцінка ставлення братів/сестер до себе	Оцінка ставлення бабусі дідуся до себе(якщо ви проживаєте разом)	Оцінка психологічного клімату	Оцінка психологічного клімату	Оцінка ставлення однокласників до себе	Оцінка ставлення вчителів до

					у в сім ї	мат у в кла сі		себ е
№								
1 респондент	Мама, тато	3	Немає	Не проживаємо	3	2	2	2
2 респондент	Мама, тато	3	Немає	Не проживаємо	3	2	2	2
3 респондент	Мама, тато	3	Немає	Не проживаємо	3	2	2	1
4 респондент	Мама, тато	3	Немає	Не проживаємо	3	2	2	2
5 респондент	Мама, тато	3	Немає	Не проживаємо	3	2	2	2
6 респондент	Мама, тато	1	Немає	Не проживаємо	1	2	2	2
7 респондент	Мама, тато	1	Немає	Не проживаємо	1	2	1	2
8 респондент	Мама, тато	1	Немає	Не проживаємо	1	2	1	2
9 респондент	Мама, тато	1	Немає	Не проживаємо	1	1	1	2
10 респондент	Мама, тато	2	Немає	Не проживаємо	1	1	2	1
11 респондент	Мама, тато	2	Немає	Не проживаємо	1	1	2	1
12 респондент	Мама, тато	2	Немає	Не проживаємо	2	3	3	2

13 респондент	Мама, тато	2	Немає	Не проживаємо	2	3	3	2
14 респондент	Мама, тато	2	Немає	Не проживаємо	2	3	1	3
15 респондент	Мама, тато	2	Немає	Не проживаємо	2	3	1	3
16 респондент	Мама, тато	2	Немає	Не проживаємо	1	2	1	1
17 респондент	Мама, тато	2	Немає	Не проживаємо	1	1	1	1
18 респондент	Мама, тато	1	Немає	Не проживаємо	2	2	1	1
19 респондент	Мама, тато	1	Немає	Не проживаємо	2	2	2	1
20 респондент	Мама, тато	1	Немає	Не проживаємо	2	2	3	1